

Jokapäiväinen Amerikkamme

Indianapoliksen F1-kisojen aikoihin Helsingin Sanomien urheilutoimittaja Heikki Miettinen törmäsi tavallisiin amerikkalaisiin. Tuon kohtaamisen tuloksena syntyi juttu, jossa jotkut Indianapoliksen asukkaat saivat hetken edustaa kaikkia amerikkalaisia tähän tyyliin:

Amerikkalainen osaa tehdä kauppaa. Hän myy vaikka kotitalonsa lyhyeksi leikatun nurmikon parkkipaikaksi, jos kysyntää riittää. (...) Tätä kutsutaan markkinataloudeksi. (Helsingin Sanomat 27.9.2003)

Sitaatti tuo esiin sen, minkä me kaikki jo tiedämmekin — tai ainakin uskomme tietävämmekin — amerikkalaisista ja amerikkalaisuudesta. Omassa harmittomuudessaan juttu on vain yksi esimerkki Yhdysvaltoihin kohdistuvasta kriittisyydestä, johon Journalismikritiikin projektiryhmä¹ törmäsi analysoituaan yhden viikon aikana julkaistuja Yhdysvaltoja käsitteleviä juttuja suomalaisissa joukkoviestimissä².

Osassa jutuista kriittisyys oli suoraa, mutta useista esimerkeistämme jäi vain määrittelemätön tunne rivien välissä piilevästä kriittisestä asenteesta. Juuri tämän monitulkintaisuuden takia päädyimme erittelemään tarkemmin kriittisyyden lajeja ja pohtimaan, edustavatko ne mielestämme hyvää vai huonoa journalismia. Jaoimme aineistosta löytämämme amerikkakriittisyyden lajit neljään ryhmään ja nimesimme ne seuraavasti: 1) *sanotaan suoraan*, 2) *ne tekevät sen itse*, 3) *ei voisi tapahtua meillä* ja 4) *naureskellaan niille*.

Sanotaan suoraan

Sanotaan suoraan -kategoriaan analyysissämme kuuluvat jutut, joissa Amerikan kritisointi on suoraa ja jotka ovat helpoimmin tulkittavissa nimenomaan kritiikiksi. Suoraa kritiikkiä viikon aineistossamme esiintyi määrällisesti varsin vähän.

Uutisteksteissä suora kriittisyys liittyy näkyvimmin juttuihin, joissa kirjoittajalla, esimerkiksi Yhdysvalloissa asuvalla kirjeenvaihtajalla, oli omakohtaisia

kokemuksia arkipäivään heijastuvista ongelmista. Esimerkiksi Yhdysvalloissa kesällä 2003 tapahtunutta laajaa sähkökatkosta käsittelevässä Kauppalehden jutussa ongelmat sähkönjakelussa nähdään osoitukseksi amerikkalaisen infrastruktuurin suuresta rappiosta. Jutun mukaan ongelmien taustalla on rahapula tai paremminkin julkisten varojen säästäminen (Kauppalehti 1.10.2003). Tällaista luonnehdintaa lukijan on vaikea lukea muuten kuin Yhdysvaltojen olojen arvosteluna.

Suora kritiikki ei vaadi aina omakohtaisia kokemuksia asioiden tilasta, vaan pelkät sanavalinnat voivat hyvinkin riittää. Yhdysvaltain aborttipolitiikkaa käsittelevässä Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa kerrotaan Amerikan vienneen elinehdot tuhansilta kehitysmaiden naisilta.

Yhdysvaltain presidentin George W. Bushin arkkivanhoillinen hallinto on vaarantanut satojentuhansien maailman köyhimpien naisten hengen katkaisemalla tukensa sekä YK:n väestörahalta että lukuisilta perhesuunnittelu- ja avustusjärjestöiltä. (Helsingin Sanomat 29.9.2003)

Suoraa kritiikkiä löydettiin paitsi sanomalehtien uutis- ja artikkelisivuilta, myös populaarien aikakauslehtien viihdesivuilta. Niissä amerikkalaisten julkisuudenhenkilöiden elämän, ulkonäön ja menestyksen kuvaukset kulkevat usein ihannoinnin ja kritiikin rajamailla. Suorimmin kriittisyys kohdistui analysoimallamme viikolla OHO-lehden (nro 41/2003) juttuun ”silikonihirviöstä”. Jutussa kerrottiin heidän olevan valmiita vaarantamaan terveytensä pärjätäkseen viihdemaailman valokeiloissa. Vaikka jutun kritiikin kohde on ”yleismaailmallinen”, jutussa esiteltävistä neljästä ”silikonihirviöstä” kolme on amerikkalaista: tunnetuin heistä on poptähti Michael Jackson.

Suora kritiikki on rehellistä, ja se edellyttää aina jonkinlaisia julkilausuttuja perusteluja. Kritiikin esittäminen ei tarkoita, että arvostelija olisi välttämättä oikeassa, vaan että hänen argumenttinsa ovat aina alttiita myös vastakritiikille. Näkemysten esittäminen suoraan on usein perusta hyvälle keskustelulle. Tämän takia suoran kritiikin voi ajatella olevan parempaa journalismia kuin sellaisen kriittisyyden, jota ei perustella ja jonka esittämistä ei oteta rohkeasti omiin nimiin.

Ne tekevät sen itse

Amerikka on helppo kritiikin kohde siksikin, että tieto amerikkalaisten omasta itsekritiikistä kantautuu usein Suomeen saakka. Tarkastelemallamme viikolla

uutisoitiin laajasti esimerkiksi Valkoisen talon vuotoskandaalia. Epäiltiin, että Valkoinen talo oli vuotanut tietoja lehdistölle tuhotakseen erään CIA:n työntekijän uran kustoksi siitä, että tämän aviomies oli julkisesti arvostellut Irakin sotaa. Vuototapausta käsiteltiin laajasti yhdysvaltalaisissa tiedotusvälineissä ja tätä kautta tapauksen käsittely levisi myös suomalaisiin medioihin.

Amerikkalaisten itse esiin nostamia kriittisiä jutunaiheita saadaan muualtakin kuin yhdysvaltalaisista tiedotusvälineistä. Tarkastelemallamme viikolla Suomen Kuvalehti esitteli laveasti neljää Yhdysvalloissa julkaistua amerikkalaisten kirjoittajien uutuskirjaa, joissa kaikissa arvostellaan Yhdysvaltojen suhdetta Saudi-Arabiaan. Arvioimalla suopeasti kirjan kirjoittajia Suomen Kuvalehti tuli samalla tukeneeksi kriitikoiden väitteiden uskottavuutta.

Kirjoittajat ovat arvostettuja Lähi-idän tuntijoita. Erilaisista metodeista ja motiiveista huolimatta he päätyvät samaan johtopäätökseen: Saudi-Arabia on pääasiallisesti vastuussa islamilaisen fundamentalismin leviämisestä Lähi-idässä. (...) Washington on ummistanut silmänsä saudien kaksinaamaisuudelta ja maan sisäisiltä ongelmilta. Tämä on turvannut edullisen öljyn virran saudien kaivoista amerikkalaisten tankkeihin, mutta tilanne on kestävä, uskoo [CIA:n entinen agentti] Robert Baer. (Suomen Kuvalehti 39/2003, 42–43.)

Amerikkakriittisen kirjallisuuden esittelemine ei ole jutunaiheena mitenkään yllättävä, sillä suomalaisetkin ostavat ja lukevat paljon tällaisia kirjoja. Esimerkiksi Michael Mooren kirja *Tyhmät valkoiset miehet* on pysytellyt pitkään korkealla myyntitilastoissa. Moni suomalainen tuntee Mooren lisäksi esimerkiksi Noam Chomskyn ja Barbara Ehrenreichin. Televisioviihteen puolelta meille on tullut tutuksi Conan O'Brien, joka irvailee estottomasti maamies-*tensä* kustannuksella.

Amerikkalaisten itsekritiikin käyttökelpoisuutta journalismin silmissä ruokkivat epäilemättä Irakin sodan ja presidentti George W. Bushin hallinnon nauttima epäsuosio. Toisaalta amerikkakriitikkojen läpipääsyä suomalaisissa välineissä helpottaa sekin, että meillä ei ole vastaavanlaista ”oman pesän likaamisen” perinnettä. Tämä tulee esiin esimerkiksi suhtautumisessa vuotoskandaaleihin. Sellainen löytyi viime vuonna molemmista maista. Siinä missä amerikkalaiset halusivat mahdollisimman suuren osan tiedosta julkiseksi, suomalaiset päättivät nopeasti haudata vuodon kohteena olevien tietojen pohtimisen ja sen sijaan keskittyä arvioimaan pääministeri Anneli Jäätteenmäen asemaa ja kenties myös tapauksen vaikutuksia Suomi-kuvaan ulkomailla (ks. Henna Virkkusen juttu tässä kirjassa).

Viihteen puolella Suomessakin nauretaan poliitikoille. Tämä on kuitenkin uusi ilmiö, joka alkoi 1990-luvulla Iltalypsy-ohjelman yhteydessä. Suomalaiset poliittiset satiirit eroavat yhdysvaltalaisista siinä, että useimmiten kukaan ei henkilöidy kritiikin ilmaisijaksi. Lähimmäs Conan O'Brienia taitavat päästä Uutisvuodon vakiohahmot, mutta heidän kommenttinsa ovat huomattavan hyväntahtoisia verrattuna Iltalypsyn tai Itsevaltioiden kasvottomana esitettyyn kritiikkiin.

Kriittisyydelle ei tietysti ole Suomessa aivan samaa tilausta kuin Yhdysvalloissa. Suomalaisilla ei ole tunnetta maailmanlaajuisesta vallasta, eikä siksi myöskään maailmanlaajuisesta vastuusta. Siksi voi tuntua loogiselta ajatella, etteivät meidän ongelmamme myöskään kuulu muille, ei edes julkisuudelle. Toisaalta epäkohtia löytyy varmasti Suomestakin. Niiden esiin nostamisen esteenä voi olla ajatus siitä, että suomalaisten ei sovi liata maan ulkomaille välituvää julkisuuskuvaa.

Yhdysvalloissa vahva isänmaallisuuskaan ei tunnu edellyttävän samanlaista lojaalisuutta valtiota kohtaan eikä kiusallisten asioiden paljastuminen herätä pelkoa maan julkisen kuvan tahraantumisesta muun maailman silmissä. Vaikka amerikkalaiset kritisoiivat kaiken aikaa itseään, suomalaisilla on tapana moittia amerikkalaisia siitä, että he eivät suhtaudu kriittisesti esimerkiksi oman presidenttinsä toimiin.

Ei voisi tapahtua meillä

Tarkastelemallamme viikolla Iltalehdessä kerrottiin, että nelivuotias oli ampuanut sisarensa USA:ssa. Juttua olisi voinut kutsua neutraaliksi: Siinä kerrottiin tapahtumien kulku ja annettiin taustatietoja Yhdysvaltojen aselaeista. Suomalaisessa kulttuurissa juttu herättää hyvin helposti lukijan mielessä vertailuasetelman: Se, mitä tapahtuu Yhdysvalloissa, ei voisi tapahtua meillä.

Esimerkkijuttumme kohdalla tämä vakuuttelu toimii. Harva suomalainen katsoo tarvitsevansa itsepuolustusta varten omaa käsiasetta yöpöydän laatikossa, kuten jutussa mainittu amerikkalaisperhe. Lisäaineeksi kulttuuriseen vertailuun tuo tieto siitä, että maassa, jossa aseellinen väkivalta tappaa yhdeksän alaikäistä lasta päivittäin, ”jo alle 13-vuotiaan lapsen jättäminen toisen alaikäisen kaitsettavaksi on lainvastaista” (Iltalehti 30.9.2003). Tällaista sanojen ja tekojen välistä ristiriitaa on tapana nimittää kaksinaismoralismiksi. Juuri siitä Yhdysvaltoja ja amerikkalaisia usein syytetään.

Aina usko Suomen paremmuuteen ei ole yhtä ilmeistä. Aineistossamme on

STT:n kirjeenvaihtajan kirjoittama juttu, jossa kuvaillaan julkkisten menestystä USA:n politiikassa. Muun muassa Keski-suomalaisen julkaisemassa jutussa mainitaan amerikkalaisia politiikassa menestyneitä julkkiksia filmitähti Arnold Schwarzeneggeristä, ex-kenraali Wesley Clarkiin ja monimiljonääri Ross Perot'hon. Lukijan on helppo lukea juttu amerikkalaisen politiikan kriittikinä ja olla muistamatta lainkaan, että viihde-elämästä on siirrytty sujuvasti politiikkaan myös Suomessa.

Aseet ja politiikan viihteellistyminen ovat todellisia ongelmia Yhdysvalloissa, ja niistä kirjoittaminen on aiheellista. Tällaiset jutut synnyttävät kuitenkin helposti vertailua, joka saattaa estää meitä näkemästä oman maamme ongelmia tai saa ne vaikuttamaan vähäpätöisiltä. Koska vertailuasetelma syntyy lukijan mielessä, vastuu siitä on myös lukijalla. Media voi toki omalta osaltaan estää Suomen ongelmia unohtumasta pitämällä niitä riittävästi esillä.

Naureskellaan niille

Kulttuurisen vertailun virittämissä jutuissa Yhdysvallat ja amerikkalaiset esitetään usein alkeellisempina tai kehittymättömämpinä kuin me suomalaiset. Näissä jutuissa kulttuurinen ylemmyys on usein sijoitettu enemmän tai vähemmän rivien väliin. *Naureskellaan niille* -tyyppisessä kriittisyydessä Amerikkaa ja amerikkalaisten toimintaa kuvataan ironisesti tai sarkastisesti. Toisin kuin suoraa kritiikkiä, naureskelua ei suuremmin perustella, koska pitkät perustelut voisivat viedä ironialta ja nasevilta sutkautuksilta niiden kärjen.

Esimerkki ironisesta jutusta on vaikkapa Aamulehden uutinen Venäjän presidentin Vladimir Putinin ja Amerikan presidentin George W. Bushin tapaamisesta Camp Davidissa. Jutun ironisuus perustuu siihen, että tapaamista kuvataan ikään kuin ”väärässä” tyylilajissa. Suurvaltajohtajien tapaamisen vakavuuden ja tärkeyden sijasta huomio kiinnittyy tapahtuman rentouteen ja presidenttien välien lämpöisyyteen.

Venäjän presidentti Vladimir Putin pääsee keskiviikkona alkaneella Amerikan-vierailullaan maailman tavoitelluimpaan kyläilypaikkaan: Yhdysvaltain presidentin vapaa-ajan asunnolle Camp Davidiin. (...) Rennossa residenssissä vierailevat vain ystävät. (...) Bush katsoi Putinia silmiin ja ymmärsi. (Aamulehti 26.9.2003.)

Jutussa kuvataan myös Bushin ja Putinin käymien keskustelujen sisältöä, mutta jutun ironiset tai sarkastiset ainekset pistävät miettimään, voiko niitä

ottaa tosissaan? ”Rento residenssi” ja ”katsoi silmiin ja ymmärsi” vievät ajatukset pois korkean tason poliittisesta tapaamisesta. Kotoisaa tunnelmaa hakuvan sanaston avulla toimittaja pystyy luomaan viittauksia ainakin homososiaaliseen, ehkä jopa homoseksuaaliseen viritykseen miesten välillä.

Keskisuomalaisen (2.10.2003) ”Kansallisesta pornovaarasta” kertovassa jutussa ironinen luenta saadaan aikaan sillä, että amerikkalaisten poliitikkojen itsensä käyttämät termit, kuten kansallinen pornovaara ja historiallinen pornojahti, asetetaan lainausmerkkeihin. Lainausmerkeillä korostetaan sitä, että nämä huvittavat sanavalinnat eivät suinkaan ole peräisin toimittajalta vaan amerikkalaisilta poliitikoilta. Myös tarkat selostukset siitä, miten amerikkalaiset haluavat siivota kaiken ”sopimattoman” materiaalin amerikkalaisten ulotuvilta, korostavat ”pornojahdin” huvittavia piirteitä.

Viitteen asiasta antoi nykyinen oikeusministeri John Ashcroft pian virkaanastumisensa jälkeen antaessaan peittää oikeusministeriön rakensessa Washingtonissa olleet, alastomia naisvartaloita esittävät veistokset (Keskisuomalainen 2.10.2003).

Naureskellaan niille on oikeastaan melko turvallinen tapa kritisoida Amerikkaa, jos toimittaja ei jostain syystä halua tai uskalla sanoa mielipidettään suoraan. Piilottaessaan kritiikin erikoisiin sanavalintoihin tai kiertoilmauksiin toimittajan ei tarvitse pelätä joutuvansa vastaamaan esimerkiksi herjaussyysteisiin. *Naureskellaan niille* -tyylin palkitsevuutta lisää se, että toisten kustannuksella vitsailu tuottaa suoraa kritiikkiä vahvemman yhteyden toimittajan ja lukijan välille.

Paljon vai vähän, hyvää vai huonoa?

Ryhmämme tarkastelemaan uutisviikkoon mahtui lehdistössä ja televisiossa syyskuun ja lokakuun vaihteessa runsaat 400 Yhdysvaltoja käsitellyttä juttua. Televisioviitteessä Amerikkaan sijoittuvaa ohjelmistoa lähetettiin viikon aikana noin sata tuntia. Yhdysvalloilla on siis erityinen asema suomalaisessa joukkoviestinnässä.

Valtavasta määrästä huolimatta joukkoviestimissä – ja erityisesti uutisjournalismissa – Yhdysvalloista välittyvää kuvaa ei voi kehua kovin monipuoliseksi. Utusten lähteiksi suomalaisissa viestimissä valikoituvat itsestään selvästi politiikat ja julkikset. Poliitikka henkilöityy pitkälti vain yhteen henkilöön presidentti George W. Bushiin. Lisäksi suomalaisten tiedotusvälineiden Ame-

rikka on keskittynyt itä- ja länsirannikoille. Muu osa Yhdysvalloista jää uutisissa miltei näkymättömäksi.

Näkökulmien kapeus selittyy paljolti kansainvälisen uutisvälityksen virroilla. Suomalaisten viestimien huomio kohdistuu ymmärrettävästi ensinnä niihin asioihin, joista kansainväliset tieto- ja kuvatoimistot tuottavat materiaalia. Kirjeenvaihtajien ja ulkomaantoimittajien työpanos kuuluu paljolti tämän aineiston valintaan ja tulkitsemiseen. Omien toimittajien sijoittaminen Yhdysvaltoihin on kallista, ja näidenkään voimat eivät riitä kattamaan koko laajaa maata.

Uutisvälityksen käytännöistä seuraavan kaavamaisuuden lisäksi projektiyryhmän huomio kiinnittyi siihen, että suomalaiset tulkinnat Yhdysvalloista kääntyvät usein kriittisiksi. Vaikka Yhdysvaltoja arvostelevien juttujen määrä aineistossa ei ollut välttämättä kovin hallitseva, kriittisyys tuntui olevan keskeinen juttuja toisiinsa sitova ominaisuus. Pinnalle puskeva tai rivien väliin jäävä amerikkakriittisyys kytkeytyi moniin eri asioihin, ja se esitettiin monella eri tyylillä.

Yhdysvaltojen kritisointi ei tämänhetkisessä maailmantilanteessa edellytä journalisteilta suurtakaan rohkeutta tai riskinottoa. Jopa suoralle kritiikille löytyy paljon tarttumapintaa ja tukea Yhdysvaltojen sisällä ja sen ulkopuolella vallitsevasta julkisesta mielipiteestä. Yleensä suoran kritiikin esittäminen journalismissa vaatii kuitenkin erityisen tilaisuuden ja foorumin. Kirjeenvaihtajan omakohtaisista kokemuksista nouseva kuvaus arkielämän vaikeuksista Yhdysvalloissa on yksi tällainen tilaisuus, ja pääkirjoituksessa esitetty kannanotto kansainvälisestä oikeudenmukaisuudesta on toinen.

Suora kritiikki on journalismissa harkiten käytettynä puhuttelevaa, koska sen esittäminen vaatii arvostelun huolellista perustelemista. Suomalaisissa viestimissä on asiallista tuoda esiin myös niitä kriittisiä sävyjä, jotka kumpuavat Amerikan rajojen sisäpuolelta. Esimerkkimme perusteella kriittisten amerikkalaisäänien päästäminen suomalaisille sivuille oli toteutettu asiallisesti.

Kulttuurien vertailuun neuvovia juttuja olivat tarkasteluviikollamme esimerkiksi uutiset Yhdysvaltojen aselaeista, julkispolitiikoista ja kuolemanranگاistuksista. Näistä aiheista on toki kirjoitettava kaunistelematta, mutta niiden yhteydessä on myös varottava turhan kaavamaisia yleistyksiä, stereotyyppisiä ja kliseitä. Yksi mahdollisista yleistämisen vaaroista piilee siinä, että Yhdysvalloista valitaan jutun aiheiksi vain sellaisia aiheita, joissa Suomi voidaan esittää järjestelmällisesti parempana ja kehittyneempänä maana kuin Yhdysvallat.

Myös ironia ja vitsailu ovat vaikeita lajeja journalismissa. Amerikkalaiset antavat toki usein aihetta pienelle hupailulle ja irvailulle. Sitä paitsi pienelle

kansalle voi olla terapeutista päästä silloin tällöin naureskelemaan suurvallalle. Irvailun ongelmallisuus kritiikin muotona perustuu siihen, että naurettavaksi tekemiselle ei ole aina tarpeen esittää mitään perustelua. Jos ironia on kritiikkiä ilman perustelua, eikö se ole samalla kriittisyyden lajeista kaikkein helpoin?

Ryhmän löytämällä amerikkakriittisyydellä ei kuitenkaan ollut useinkaan mitään näkyvää yhteyttä Irakin sotaan tai ulkopolitiikkaan. Mutta onko sillä yhteyttä kansainväliseen mielipidetutkimukseen, jonka mukaan suomalaiset ovat Euroopan amerikkakriittisin kansa (ks. Pertti Suhonen tässä kirjassa)? Ovatko suomalaiset kriittisiä, koska uutisointi on kriittistä vai heijastelevatko tiedotusvälineet vain kansan kriittisiä tunteja?

Yhden viikon media-aineiston analysointi ei anna vielä riittävästi eväitä vastata näihin kysymyksiin. Sen perusteella voi silti otaksua, että amerikkakriittisyyttä on ollut Suomessa jo ennen Irakin sotaakin. Se on versonut paitsi amerikkalaisten omista teoista, myös meidän omasta kansallisesta tavastamme tarkastella kaukaista suurmaata. Amerikkakriittisyys ei ole automaattisesti hyvää tai pahaa, vaan asiaa on tarkasteltava tapaus kerrallaan. Toisaalta jokainen yksittäinenkin tapaus – on sitten kyse Yhdysvaltojen ulkopolitiikkaa kommentoivasta kolumnista tai seurapiiriuutisesta – tuottaa omalta osaltaan kokonaiskuvaa siitä, mistä Amerikassa on ylipäätään kyse. Näiden yksityiskohtien ja kokonaisuuksien rakentumista on syytä pitää silmällä, niin toimittajien kuin yleisönkin.

Kirjoittajat ovat journalismikritiikin projektiopinnot -kurssin opiskelijoita Tampereen yliopiston tiedotusopin laitokselta.

Viitteet

- 1 Aineiston analysointiin ovat kirjoittajien lisäksi osallistuneet: Reeta Heino, Riku Jokinen, Maria Koivu, Marika Lehkonen, Ilkka Vänttinen ja Mia Ylönen. Kurssin opettajina ovat toimineet Heikki Heikkilä ja Jukka Pietiläinen.
- 2 Tarkastelun kohteena olivat Aamulehti, Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Iltalehti, Ilta-Sanomat, Kauppalehti, Keski-suomalainen ja Taloussanomat; Apu, Katso, Kodin Kuva-lehti, OHO, Seitsemän päivää ja Suomen Kuvalehti; TV1, TV2, FST, MTV3 ja Nelonen. Aineistoon on kerätty kaikki näiden välineiden julkaisemat Yhdysvaltoja koskevat jutut tai ohjelmat 26.9. – 2.10.